

Östbulletinen

Nr. 1, 2022, årgång 26

Innehåll

STATEMENT ON THE WAR IN UKRAINE	2
Nikolaj Bodisco och den ryska ockupationen av Gotland <i>Per-Arne Bodin</i>	3
Juri Semjonow, 1894–1977 <i>Lars Kleberg</i>	8
Kring psykoanalysens genombrott i Polen <i>Magnus Ljunggren</i>	13
Recension av Alicia Stenfors <i>Manne Wängborg</i>	16

Sällskapet
FÖR STUDIER AV RYSSLAND CENTRAL
& ÖSTEUROPA SAMT CENTRALASIEN

STATEMENT ON THE WAR IN UKRAINE

by the Swedish Society for the Study of Russia, Central and Eastern Europe and Central Asia (Östsällskapet),

adopted by the Annual Meeting on 8 March 2022.

The Swedish Society for the Study of Russia, Central and Eastern Europe and Central Asia condemns the unprovoked and treacherous Russian invasion of Ukraine, including indiscriminate shelling of residential areas, schools, hospitals and social welfare institutions, as a gross violation of international law, the brutality of which is causing large-scale human suffering to the people of Ukraine.

We reject President Putin's use of historical falsification and cynical lies to justify Russia's attack on Ukrainian sovereignty. As scholars and observers of this region, we are appalled by the distorted view of the situation circulated through Russian state media and by the increased repression of free information in the Russian Federation.

We grieve for the victims of the ongoing attacks and for those killed over the past eight years. We call for an immediate end to aggression, and stand with all those in Ukraine, Russia and beyond who oppose this barbaric war.

Nikolaj Bodisco och den ryska ockupationen av Gotland

Per-Arne Bodin, professor emeritus

Rysk karta över Gotland, Ur A.I. Nagajev, *Atlas vsego baltijskogo morja*, 1795,
<https://geoportal.rgo.ru/record/6836>

Den ryske amiralen Nikolaj Bodisco steg i land i Grötlingbo på sydöstra Gotland 23 april 1808 med 1500 man. Båtarna bar svensk flagg och överraskade svenskarna, som då inte hade någon militär närvaro på ön. De mötte inget motstånd. Vicepastor Pehr Åkerman i Grötlinge, som kunde lite ryska och som i Visby stifts herdaminne får karakteristiken ”quick, irregulier, obegriplig, konstig”, gick ner till båtarna, fick komma ombord och sade till inkräktarna: ”Här finns inget försvar utan landet är Er givet”. Vice landshövdingen och häradshövdingen Carl Gustaf von Hauswolff hade ett möte med Bodisco, men ingen formell kapitulation skrevs under. I den ryska krigshistorien noteras att de ryska fanorna vajade över Visby och att hela ön var intagen. Det hade då blivit 24 april, men enligt den gamla julianska kalendern som användes i Ryssland fram till revolutionen var det 12 april. Bodisco utnämnde sig själv till guvernör över Gotland och började styra över ön. Så hade det också stått i den hemliga dagorder som han hade fått från tsaren, Alexander I. Han hade följt den till punkt och pricka.

Gotlänningarna lyckades smuggla ut ett meddelande om sin belägenhet, och trupper från fastlandet kom till deras undsättning. När svenskarna var på plats kapitulerade i stället Bodisco omedelbart för övermakten utan att ett enda skott

avlossats. Inga försök tycks ha gjorts att bränna ner Visby eller någon annan plats på Gotland, trots att detta var en beprövad strategisk metod i dåtidens krigföring. Ockupationen och de två kapitulationerna skedde alltså märkligt och ovanligt nog utan någon som helst eldgivning.

Den ryske konservative publicisten Faddej Bulgarin förklarade senare den ryska reträtten med att alla gotlänningar var beväpnade och beredda på strid. De svenska källorna talar om att allmogen var villig att ta till vapen men överheten manade till lugn. Andra förklaringar i äldre ryska källor till nederlaget var matrosernas ovana att slåss på land, att Bodisco inte fick den förstärkning han efterfrågat eller att amiralen var alltför intresserad av att bygga upp förvaltningen, alltså byråkratin, för att ta sig tid att planera för försvar mot ett kommande svenskt anfall. Alla försökte skylla ifrån sig på alla, särskilt den ryska krigsministern och marinministern råkade i konflikt i skuldfrågan. Den svenske kungen, Gustav IV Adolf ska ha varit missbelåten trots segern: han hade önskat att ryssarna skulle ha tagits som krigsfångar eller om de gjorde motstånd skulle svenskarna ha utplånat dem.

Alla upptänkliga dokument från denna episod i de svensk-ryska förbindelserna publicerades i en tjock, innehållsrik och spännande volym, som borde ha uppmärksammas mycket mer och långt tidigare, av den tidigare landsarkivarien på Gotland, Tryggve Siltberg, *Ryska invasionen på Gotland 1808. Episoden och dokumenten* som utgavs 2014. I mycket bygger denna artikel på hans imponerande sammanställning.

Överheten försökte alltså lugna ner gutarna, men allmogen ville ta till vapen. Mängder av anekdotliknande berättelser om gotlänningarnas upplevelse av invasionen har samlats in under tidernas lopp. Gutabarnen brukade, sägs det, långt fram i tiden jaga varandra genom Visbys gator och gränder och ropa ”toj”, en förvanskning av de ryska soldaternas kommandoord ”stoj”, det vill säga ”halt”. Allt detta finns med i Siltbergs innehållsrika bok.

Bevarad finns en längre redogörelse för händelsen, författad av tullmästaren Axel Tigerström (den ingår däremot inte hos Siltberg), som skrev i egen sak eftersom han efter ryssarnas avtågande anklagades tillsammans med ytterligare några gotlänningar för sitt samröre med fienden. Berättelsen kan och ska läsas som hans försvarstal. Bodisco var enligt den artig och belevad på alla sätt. Han blev bjuden på middag hos Tigerströms styvmor, och det visade sig att han hade varit bekant med tullmästarens halvbroder, som några år tidigare hade stupat i pommerska kriget, då ryssar och svenskar stred på samma sida. Bodisco är välvillig, han är mån om att ingen gotlänning ska fara illa under hans styre. Det skulle för honom vara ett särskilt nöje att göra Tigerström någon tjänst.

De ryska officerarna har det bra och äter gott, soldaterna får torrt bröd och brännvin och blir dessutom, enligt gotlänningarnas berättelser misshandlade av

sina befäl. Ibland löser de upp brödet i lervälling för att det ska mätta bättre. Krig var framför allt en klassfråga, men för alla var det livsfarligt.

Bodisco efterhörde under middagen med Tigerström hur det stod till med stridsmoralen på Gotland, och han upprördes med Tigerström att Gotland lämnats oförsvarat:

Herr Amiralen brast i löje och likasom ridiculiserade våra dåliga försvarsanstalter, hvarunder han yttrade sig likväl hafva hört, att Allmogen härstädes under förra kriget varit beväpnad, och undrade att sådant icke nu också skulle existera. Bland annat försäkrade Herr Amiralen jemväl, att Sveaborgs fästning redan så godt som vore intagen och i Rysslands våld, samt att ryska arméén dessutom gjort stora framsteg i Finland.

Gotlänningarna slapp svära trohetsed till kejsaren. I ett samtal efter kapitulationen lovade Bodisco att komma tillbaka med tio gånger så många soldater och då skulle Gotland bli ryskt för evigt. Han bedyrade att gotlänningarna skulle få det mycket bättre under Ryssland och att Gotland var strategiskt och handelsmässigt mycket viktigt för Ryssland, ja viktigare än Finland. Inför avtåget anförde han sin svenske bekant att han fruktade att han skulle bli skjuten när han kom tillbaka till Ryssland. Han utbrister, enligt Tigerström:

Ack, min vän! om jag blir så lycklig, att min Monark tackes attendera till mina föreställningar, så går jag nu väl bort med 1,400 man; men jag kommer snart tillbaka med 14,000; och. då skall ingen dödlig makt mera taga Gotland från Ryssland. Förr bör min Monark återlemna hela Finland, än cedera Gotland, hvars ägande, i anseende till Ryska handeln samt herravälde öfver Östersjön, blir för Ryssland i alla tider af högsta consequens.

När Bodisco återvände till Ryssland blev han dock inte skjuten men förvisades av tsaren till den nordryska staden Vologda. Tsaren tröstade honom vid en audiens med att allt inte kan lyckas i ett krig och att han ändå givit ett handtag. ”Äran lämnade du i alla fall inte kvar”, fortsatte Alexander I. Bodisco hade fått med sig fanorna.

Så berättar Aleksandr Michajlovskij-Danilevskij, i sin bok *Beskrifning öfver finska kriget till lands och sjös åren 1808 och 1809* som kom i svensk översättning 1850, alltså ungefär samtidigt som första samlingen av Runebergs *Fänrik Ståls sägner* publicerades. Den ryske krigshistorikerna använder nästan lika mycket plats för att beskriva ockupationen av Gotland som han ägnar Sveaborgs fall. Han skriver i detalj inte bara om de svenska truppernas ankomst till ön utan också om ett folkligt uppror mot invasionen och en fullständig uppslutning från gotlänningarnas sida på att försvara ön. Visbybornas glädje när Bodisco hade kapitulert var obeskrivlig. Förloppet hos Michajlovskij-Danilevskij är mycket mer våldsamt än som framgår hos Siltberg.

Bodisco gjordes emellertid förlustig samtliga ordnar och degraderas från konteramiral till matros men kom att få tillbaka sin grad och sina ordnar. Han blev sedermera utnämnd till kommandant på Sveaborg. Han dog på sin post 1815 och är begravd på ryska kyrkogården i Helsingfors. Han hann aldrig tillbaka för att erövra Gotland. I berättelserna om ockupationen framträder han som en motsvarighet till Kulneff hos Runeberg ("Han kysste och han slog ihjäl med samma varma själ") i en anekdot berättad av Albert Engström:

Tunnbindaråldermannen Carl Petter Grönlund, före detta fältgevaldiger vid Gotlands nationalbeväring med fänriks avsked, tillhörde en gammal tunnbindarsläkt, men yrket var i utdöende. Han var född år 1808 och ett av hans stoltaste s.k. minnen var att han blivit vaggad av den ryske konteramiralen Bodisco.

Bodisco styrde alltså över ön under denna korta period med titeln guvernör och inte landshövding – han försökte inte lägga sig till med någon svensk titel. Han förklarade att svensk lag fortsatt skulle gälla liksom religionsfrihet. Han omgav sig med ett råd av gotlänningar som sedan fick stå till svars för detta samarbete med fienden när Sverige återtagit ön. Straffen blev dock till slut tämligen milda och amnesti utfärdades efter att tsaren hade vädjat om det. Utfallet av ockupationen av Gotland ledde alltså till ryssarnas kapitulation, nästan samtidigt som Carl Olof Cronstedt kapitulerade och överlämnade Sveaborg till ryssarna. Två oväntade resultat av händelser under kriget 1808–1809. Många av de utgivna dokumenten gäller ersättning och skadestånd för skador och förluster orsakade av den ryska ockupationen.

Ryssland hade startat kriget mot Sverige efter freden i Tilsit 1807 då Ryssland hade slutit fred med Frankrike. Alexander den förste såg möjligheten att erövra Finland och precis som Stalin under andra världskriget öka avståndet mellan Petersburg och fiendeland. Den ryske ambassadören Peter van Suchtelen på audiens hos kejsaren strax före krigsutbrottet menade på en direkt fråga att gränsen mellan Sverige och Ryssland skulle gå vid Torne älv. Så blev också överenskommet i freden i Fredrikshamn 1809. Faddej Bulgarin talade i sina minnen om Rysslands naturliga gränser och nämnde då Torneå och fortsatte uppräknningen med att Åland och Krim ingick i det ryska området. Det var inte bara nödvändigt utan en fråga om Rysslands vara eller inte vara.

Ryssarna hade med sig en egen ortodox präst, V. Ovtjinnikov. Ett svenskt ögonvittne beskrev honom som "en ung man av vackert och ädelt utseende, med långt ned på bröstet hängande skägg". Han fick, som framgår av ett av dokumenten från stadens kansli, hålla gudstjänst i Visby domkyrka. Den uppläts enligt befallning från Bodisco till ryssarna under den tid som inga svenska gudstjänster pågick. Om någon ville gå på dessa gudstjänster skulle de förhålla sig stilla och beskedligt:

Visby borgmästares och råds kungörelse 1808, 8/5 om rysk gudstjänst i stadens kyrka. Original: akt 35 fol. 57.

Kungörelse.

Som Hans Excellence, Herr Gouvernörn befalt, at Den Kejserliga Ryska här förlagde Krigsmakten skall här i Kyrkan, på de för vår Gudstjänst lediga stunder, utöfva sin Gudstjänst efter sine eller Grekiska lärans föreskrift och med dess Ceremonier: Så warder detta härigenom kungjordt med alfvarligaste åtwarning, at, i fall någon af Stadens inwånare skulle vilja sig dervid infinna, de, vid strängaste answar och om de swår medfart undvika vilja, förhålla sig stilla, anständigt och beskedligt, och icke gifva ringaste anledning till missnöje eller förargelse. Sina Bänkdörrar böra Bän[k]ägare lämna öppne: Barn och mindre betänksamt folk böra alldeles afhållas från at härvid tilstådes komma, och oljud dermed förordsaka.

Wisby Rådhus d. 8 Maji 1808. Borgmästare och Råd

Visbyborna skulle artigt lämna dörrarna till kyrkbänkarna öppna för ryssarna. Man fick inte be för den svenska kungen i Gotlands kyrkor under denna tid, men man behövde inte heller be för kejsaren utan mer allmänt för ”alla konungar och regenter”. En diplomatisk lösning för alla parter.

I gotlänningarnas beskrivning av ockupationen var det en präst som kapitulerade för öns räkning innan myndigheterna ens visste om någon invasion. Vad som fascinerar är försöket att diplomatiskt samsas om nyttjandet av Visby domkyrka. Stadskaplanen sedermera prosten Georg Alfvegren minns från sitt deltagande i en av gudstjänsterna:

Lördagen d. 14 maj på e.m. höllo ryssarne gudstjänst i Visby Domkyrka, vartill en längre stunds sammanringning skedde med storklockan. Vid detta tillfälle brunno en mängd med grannlåter och guld sirade vaxljus på ett mitt i koret framsatt bord. Ryska klockaren förärade mig ett av dessa ljus/.../ Nedanför altaret stod ett thébord och därpå ett fat med små simlor, dem prästen med en viss ceremoni utdelade ibland officerarne, som stoppade dem i barmen. Under hela gudstjänsten visade alla mycken devotion, sågo förkrossade ut, och gjorde korstecken framför ansikte och bröst.

Man kan undra varför alla såg så ledsna ut. Gudstjänsten ägde ju rum i påsktid. De ryska trupperna hade ju redan firat påsk i Visby. Saken var den, som framgår senare i prostens berättelse, att det hade blivit känt att svenskarna hade landstigit på Gotland. Alla var rädda för vad som skulle ske härnäst. I början av ockupationen hade Alfvegren varit så rädd att han hade förbjudit klockringning till ottesången i domkyrkan för att inte väcka ockupanternas misshag och att ryssarna skulle tro att ljudet skulle vara en appell till motstånd.

Bodisco fick till sist tillbaka sina ordnar, Sverige fick tillbaka Gotland, samarbetsmännen benådades. Inte ett enda skott hade avlossats från någon sida.

*En kortare version av artikeln publicerades i Per-Arne Bodin, **Rysk kultur i tusen år**, Norma 2022, samt som understreckare i Svenska Dagbladet den 20 mars 2022.*

Juri Semjonow, 1894–1977

Lars Kleberg, professor emeritus

Juri Semjonow var en internationellt känd kulturgeograf och lysande populärvetenskaplig författare. Hans böcker *Die Güter der Erde: vom Haushalt der Menschheit* (1936) och *Die Eroberung Sibiriens: ein Epos menschlicher Leidenschaften* (1937) översattes till en lång rad språk. *Jordens rikedomar* upplevde i Sverige inte mindre än fem upplagor mellan 1937 och 1949; recensenten Gustaf Olsson i Svenska Dagbladet den 18 december 1937 kallade författaren för ”näringsgeografins Jules Verne”. Sibirienboken utkom i bearbetad skick på svenska 1955. Ett annat storverk, *Glanz und Elend des französischen Kolonialreiches* (1942), blev inte översatt. Alla tre böckerna skrevs i Berlin och utkom först på tyska.

Den blivande författaren föddes som Jurij Nikolajevitj Semjonov den 10 april 1894 i Vladikavkaz i södra Ryssland 1894, son till statsrådet och etnografen Nikolaj Semjonov och dennes – trots sitt skotskklingande namn – tyskättade hustru Emilie Macklay. Efter oktoberrevolutionen kom han till Berlin, där han blev juris doktor år 1922. Under Weimartiden och under hela nazitiden förtjänade den statslöse Juri Semjonow – som han skrev sig i sitt nya hemland – sitt levebröd som författare, journalist och föreläsare. Han medarbetade i *Zeitschrift für Geopolitik* och i den 1934 förbjudna *Vossische Zeitung* och undervisade vid Deutsche Hochschule für Politik. När endast nazistkontrollerade tidningar fanns kvar skrev han i den mer ”intellektuella” veckotidningen *Das Reich*. Han bodde med hustrun Tatiana och sonen Teodor (född 1937) i den kosmopolitiska och flera gånger av polisen genomsökta Künstlerkolonie i Berlin, tills man 1943 flyttade från bombningarna över huvudstaden till Braunlage i mittersta Tyskland (efter kriget i den brittiska ockupationszonen). År 1947 kom Semjonow med familj till Sverige och Uppsala och år 1956 blev han svensk medborgare.¹

---

¹ *Vem är Vem? Svealand utom Stor-Stockholm*. 2:a uppl. Huvudred. Paul Harnesk. Stockholm: Bokförlaget Vem är Vem, 1964, 726.

Semjonow samarbetade i Berlin med den legendariske diplomaten, forskaren och militären Oskar von Niedermayer, framför allt i boken *Sowjet-Russland. Eine geopolitische Problemstellung* som utkom i Berlin 1934 med lovordande inledning av Lebensraum-ideologen och professorn Karl Haushofer. Boken i sig var helt fri från propagandistiska inslag. Semjonow bidrog med kapitel om nationalitetsfrågor, om sovjetförvaltningens uppbyggnad och kommunikationsvägarnas utveckling. Det övergripande perspektivet i studien är ”Wehrgeographie”, det vill säga ’försvarsgeografi’ eller med ett modernare ord ’säkerhetsgeografi’. Sovjetunionen beskrivs, med hjälp av 28 kartor och mängder av svåråtkomlig statistik, som en i grunden defensiv stormakt. Landet är rikt men hämmas av oerhörda problem: stålet och kolet, energikällorna och industrin, spannmålet och stadsbefolkningen befinner sig på oändliga avstånd från varandra. Den första femårsplanen värderas som en framsynt och framgångsrik början till att lösa dessa grundläggande motsättningar. Politiska och ideologiska synpunkter på förändringarna saknas egentligen i boken, som slutar med en varning att den våldsamma utvecklingen i Sovjetunionen kan gå emot Rysslands urgamla organiska enhet:

Kommer kollektivmänniskan i Sovjetunionen att lyckas övervinna Eurasiens näringsgeografiska antinomier och samtidigt finna en ny organisk förbindelse med sin urgamla jord? Det är frågan som endast framtiden kan besvara.²

***

Om allt detta visste jag föga när jag på början av 1960-talet begav mig till Juri Semjonows lektioner på Slaviska institutionen i Uppsala. Han hade arbetat där sedan 1948, först som biträdande lärare, från 1960 med tjänst som utländsk lektor. Om hans insatser i Uppsala har Annika Bäckström berättat livfullt.³

Själv minns jag särskilt textkursen i modern rysk poesi som började med symbolisterna. Semjonow beskrev deras religiösa filosofi med utgångspunkt från Vladimir Solovjovs dikt ”Milyj drug, il’ ty ne vidiš’...”. Ordet *simvol*, förklarade han, betyder på ryska inte bara ’symbol’ utan ingår också i uttrycket *simvol very*, som betyder ’trosbekännelse’.

När det gällde symbolisternas efterföljare framhöll han för den lilla studentgruppen att det inte räckte med att intressera sig för kända namn som Majakovskij och Pasternak. ”Det fanns i Ryssland också storartade kvinnliga poeter, som ni borde läsa”, sa han, ”Zinaida Hippus, Anna Achmatova och Marina Tsvetajeva”. Och han visade oss Johannes von Guenthers nyutkomna antologi *Neue russische Lyrik*, där han skrivit förordet. Med den legendariske mångöver-

² Min övers. Oskar von Niedermayer und Juri Semjonow, *Sowjet-Russland: eine geopolitische Problemstellung*. Geleitwort von Karl Haushofer, Berlin–Grunewald: Kurt Vowinckel 1934.

³ Annika Bäckström, ”Kring Juri Semjonow”, i: Satu Gröndahl & Leena Huss (red.). *Kvinnligt, kulturellt, mänskligt: vänbok till Tordis Dahllöf* 1.3.2003. Uppsala: Centrum för multietnisk forskning, 2003, 133–139.

sättaren von Guenther bevarade han en livslång vänskap. På lektionerna läste vi åtminstone Achmatova och Tsvetajeva. I Sandbergs bokhandels ryska källare på Brahegatan i Stockholm köpte jag de just upppackade nya sovjetiska utgåvorna av Anna Achmatova (*Stichotvorenija* i Biblioteka poetas lilla serie, pris 3 kronor och 75 öre) och Marina Tsvetajeva (*Izbrannoje* för någon krona mera). Jag noterade i mitt exemplar av von Guenthers antologi vilka dikter som jag hittat i original.

Semjonows inledning till *Neue russische Lyrik* börjar högstämt idealistiskt:

Varje nationell litteratur är organisk och överindividuell, som en skog eller ett folk. De vises ord äro gåvor från en herde, heter det i Bibeln. Också diktarnas ord. Genom språkets medium är de i tid och evighet förbundna med varandra, i en epoks enhetliga stil, i generationernas växlingar. Denna enhet i mångfalden är grunden för varje antologi.⁴

Karakteristikerna av de enskilda poeterna är pregnanta och långtifrån triviala. Om Pasternak skriver Semjonow att han från Aleksandr Blok hämtat rytmiken, klangrikedomen och sin ”orfiska charm”, från Andrej Belyj kampen med formen som spränger sina egna gränser och ”i självmordsextas lämnar sig själv, liksom ormen som slingrar sig ur sitt skinn”.

Orden är upphettade till yttersta intensitet, och allt utvinns ur dem – både deras ursprungliga, bortglömda mening och alla deras bevarade betydelsemöjligheter, ända till den i dem fördolda motsatsbetydelsen. Häri ligger Pasternaks ordmagi. Orden är hos honom inte skilda från sina objekt, som hos symbolisterna, utan är själva en del av objekten; genom att avtäcka ordens kärna, ja rentav klyva den, skapar han sin egen värld, sina grandiosa synteser, där Gud, naturen och människan organiskt finner sin plats. Därav kommer den kosmiska känsla som blåser mot oss ur Pasternaks rader som ur Genesis, om han så bara talar om den vårliga stadens smutsiga vattenpölar.⁵

Marina Tsvetajeva, vars namn vi runt seminariebordet i Uppsala kanske hörde för första gången, beskriver Semjonow på ett sätt som ännu sextio år senare är övertygande:

Hennes liv var svårt, hennes död tragisk. Om hon bara var ”begåvad” eller rentav ”genial”, som många tvistar om? Nej, hon var bara stor, som ett träd eller ett berg. I åren av exil fann hon sin stil, och hennes väldiga poetiska personlighet reste sig under emigrationen som den värdiga motsvarigheten till Pasternaks. Hennes språkkänsla har sedan Chlebnikov inte sett sin like.⁶

⁴ Min övers. Juri Semjonow. ”Einleitung”. I: *Neue russische Lyrik*. hrsg. und übersetzt von Johannes von Guenther. Frankfurt am Main: Fischer Bücherei, 1960, 5.

⁵ A.a., 13.

⁶ A.a., 19.

Det fanns hos den västorienterade Tsvetajeva, professorsdottern och översättaren av Pusjkin till franska, betonar Semjonow, en ursprunglig, osminkad folklighet som ingen ”proletär” sovjetförfattare kommit i närheten av.

Hennes rytmiska rikedom är outtömlig. Hennes tonfall är fyllda av majestät och patos, som hos en tragisk skådespelerska. Tvärs igenom tingens inbördes vardagliga förhållanden ser hon kolliderande öden och överindividuella krafter, och hon svarar på dem inte med ord-betydelse utan med ord-rop, ordstön, åkallan, veklagan.⁷

Tsvetajeva, en fattig pilgrim som ingenstans har ett hem och överallt är en främling, bejaktar livet som helhet och utan förbehåll. I denna livsbejakelse finns ingenting av kristen ödmjukhet eller kristen optimism – hon är ”äldre än kristendomen”.

Som lärare var Juri Semjonow inte bara mångkunnig utan också ständigt nyfiken på studenternas frågor och lyhörd för vad som hände i Sovjetunionen. När den förste kosmonauten Gagarin landade i april 1961 och vi kunde lyssna till radioutsändningar från Röda torget sa han: ”Lyssna på Chrusjtjov, det är levande ryska, det är inte alls de gamla partibyråkraternas vanliga klichéer!”. Redan tidigare hade han i *Stockholms-Tidningen* välkomnat den karnevaliske Chrusjtjov som en total nyhet i det jämngråa sovjetiska ledargarnityret:

Hans lyhördhet för litteraturen, liksom också hans eviga buffonader, allt vittnar om hans konstnärsnatur. Men hans förhållande till litteraturen är inte direkt utan omvänt, inte som författare utan som ”typ”. Han är som ett helt kapitel ur ”Döda själar” av hans landsman Gogol. Hans tal är fulla av humor, de är intressanta och skiljer sig därigenom från t.ex. Molotovs och Mikojans tal.⁸

I juni 1961 ledde Juri Semjonow den första studieresan för studenterna från Slaviska institutionen i Uppsala till Leningrad och Moskva, där de fick möta den ryska och sovjetiska kulturen under entusiastisk och kunnig ledning. Det var hans första återseende med hemlandet sedan emigrationen 1919.

***

Efter ankomsten till Sverige år 1947 hade Juri Semjonow arbetat med nya upplagor av sin populära *Jordens rikedomar* och med en bearbetning av boken om Sibirien. Arkivforskningar gjorde det möjligt för honom att 1953 utge en noga kommenterad upplaga av den svenskfödde ryske marinofficeren Sven Waxells dagbok från Berings andra Alaskaexpedition på 1740-talet. Boken mottogs med stort intresse (med översättningar till bland annat japanska) och bidrog till att utgivaren 1955 blev filosofie hedersdoktor i Uppsala. Samma år

---

⁷ A.a., 19.

⁸ Juri Semjonow. ”Fenomenet Krusjtjev”, *Stockholms-Tidningen*, 6 november 1959.

utkom den svenska upplagan av *Sibirien: den ryska expansionen österut genom tiderna* i översättning av Leif Björk. Det är en bok som förtjänar att läsas även idag. Semjonow beskriver medryckande och lärt hur Sibirien genom enskilda individers insatser – kosackhetmanen Jermaks genombrytning av Ural, Vitus Berings expeditioner, Wittes skapande av transsibiriska järnvägen – och massornas lidanden, men framförallt genom en inneboende geopolitisk logik (fastän ordet inte förekommer i boken), till sist knutits samman till en helhet inom Sovjetunionens efterkrigsgränser.

Sibirien stod i centrum också för Semjonows sista stora näringsgeografiska arbete, där han återigen demonstrerade naturrikedomarnas strategiska betydelse i det långa tidsperspektivet. Ämnesvalet var framsynt. Boken, som utkom 1973, hette *Erdöl aus dem Osten: die Geschichte der Erdöl- und Erdgasindustrie in der Sowjetunion* och är fortfarande av stort värde för den som vill förstå historien bakom Rysslands idag ensidiga beroende av olje- och gasexportinkomsterna.

Juri Semjonow, fil.dr honoris causa 1955 – läsande Vladimir Dudintsevs *Ne chlebom jediny*.
Foto: Semjonows familjarkiv.

En av Juri Semjonows sista skrifter var, något förvånande, en rent filologisk studie. Den behandlade Pusjkins halvt parodiska, genrebrytande versberättelse *Domik v Kolomne*. Här visade sig författaren som en känslig textläsare med full överblick över den enorma ryska Pusjkinforskningen. Boken var en blandning av läsefrukter och nyfikna exkurser som man snarast hade kunnat vänta sig av en ung doktorand. Mot kritiska invändningar garderade sig Semjonow med lätt ironi i förordet, där man kunde höra kulturgeografens röst. Utförligheten kunde försvaras med att "[...] man i ett litteraturkritiskt arbete, liksom i mången industri, inte alltid kan säga vad som är biprodukt och vad som är huvudprodukt".⁹

Boken fick blandade omdömen i den internationella fackpressen. Vad recensenterna knappast anade var att den var skriven av en expert på Rysslands geopolitik som nyligen hade fyllt 70 år.

Juri Semjonow avled den 4 juni 1977 i Uppsala.

Denna artikel har tidigare publicerats i Slovo. Journal of Slavic Languages, Literatures and Cultures, nr 62, 2021, som har fler artiklar om Semjonow och en bibliografi över hans skrifter.

Kring psykoanalysens genombrott i Polen

Magnus Ljunggren, professor emeritus

Jag har alltid varit intresserad av psykoanalysens tidiga genomslag i Ryssland. På den vägen kom jag en gång också att skriva om det snabba gensvaret i Polen. Låt mig få berätta något om vad jag kom fram till där.

Det existerar en ofta reproducerad gruppbild från den tredje internationella psykoanalytiska kongressen som öppnades i Weimar den 21 september 1911, för drygt 110 år sedan. Den bilden har en nästan emblematiske karaktär. Den visar på den freudianska rörelsens harmoniska genombrottsögonblick. I centrum ser vi Sigmund Freud själv, full av stolthet och tillförsikt. Vid hans sida står den unge Carl Gustav Jung, frustande av vitalitet och karriärambitioner – mannen som i Freuds ögon var kallad att föra ut den nya djuppsykologin i världen. Som assistent på Burghölzli-kliniken i Zürich hade han redan provat psykoanalysen i flera år och introducerat unga läkare från olika länder i Freuds behandlingsmetod. Terapeuter från några av dessa länder finns också på fotot. Tre polacker är med.

---

⁹ Min övers. Juri Semjonow, "Das Häuschen in Kolomna" in *der poetischen Erbschaft A. S. Puškins.. Text, Interpretation und literaturhistorischer Kommentar*. Uppsala: Almqvist & Wiksell 1965. (Studia Slavica Upsaliensia, 3), 6.

En av dem är nummer fyra från vänster i det bakre ledet. Om honom, Jan Nelken, började jag när det begav sig gräva fram fakta.

Nelken, skolad hos Jung på Burghölzli, framträdde på Weimarkongressen med ett föredrag om fantasier hos en mentalsjuk patient som han försökte tolka psykoanalytiskt. När föredraget i utvidgad version trycktes i freudianernas årsbok 1912 kallades det "Analytiska betraktelser över fantasier hos en schizofren". Under mellantiden hade nämligen professor Eugen Bleuler, chef för Burghölzli, myntat diagnostermen "schizofreni" för en viss typ av mentalsjuka. Nelkens arbete låg i linje med Jungs pågående mytstudier (som snart skulle leda honom bort från Freud) och påverkade dem tydligt. I brev till Freud kallade Jung detta arbete "extremt intressant". Vad Nelken gjorde var att han visade på grundläggande överensstämmelser mellan en sinnessjuks fantasibilder och några av de stora mänskliga myterna. Han pekade på en inbyggd logik i galenskapen, något djupt allmänmänskligt.

Jag fann att Nelken i den kommenterade utgåvan av Freuds och Jungs brevväxling inte ens var nationsbestämd. Inte ett ord sades om hans gärning. Sanningen var att bakom det vagt internationellt klingande namnet rymdes ett mycket dramatiskt centraleuropeiskt öde som tog sin början på ett sockerbruk utanför Kiev, där fadern var välbeställd direktör, och slutade framför NKVD-mördarna i Katyn. Varken Jung eller Freud var uppenbarligen bekanta med Nelkens laddade livserfarenhet före 1911, eftersom den i så hög grad utgick ur politiska aktiviteter som var dem totalt främmande.

Under sina läkarstudier i Warszawa hade Nelken dragits med i illegala socialistiska cirklar. Hans jämnåriga vän Stanisław Brzozowski, snart en av Polens främsta författare, sattes på citadellet i Warszawa redan 1898 och kom ut lungsjuk. 1904 var det Nelkens tur att interneras på citadellet, han friköptes dock efter en månad av sina rika föräldrar. I 1905 års revolutionära turbulens kom han att inta en nyckelroll i den nationella frihetskampen, som en av ledargestalterna i PPS, det polska socialistpartiet. Redan i mars samma år arresterades han och sattes på citadellet igen men släpptes inom kort, eventuellt efter ett nytt ingripande av föräldrarna. Väl i frihet utvecklade han en hektisk underjordisk aktivitet. Han organiserade strejker, byggde upp PPS-celler i fabriker och skolor, reste runt och agiterade. Han ledde i realiteten hela underjordsarbetet i Warszawaregionen och var direkt underställd PPS-ledaren, Polens blivande president Józef Piłsudski. Till slut, när revolutionen slogs tillbaka, blev det för farligt för honom: han måste dra sig söderut, från den ryska delen av Polen till den lugnare österrikiska. Här räddades han mer eller mindre av den polska neuropatologins fader, professor Jan Piltz, som just hade öppnat ett eget ambulatorium i Kraków för nervsjuka – snart det mest moderna i Europa - där han gav särskilt beskydd åt unga radikalt sinnade läkare.

Hos Piltz fick nu den hemlige agitatorn "Otto" alias Jan Nelken ro för psykiatrisk specialisering och forskning som snart resulterade i en avhandling. Piltz hade varit

studiekamrat med Eugen Bleuler och såg till att skicka en efter en av sina underläkare till sin vän i Zürich för berikande assistenttjänstgöring. Hösten 1909 var det dags för Nelken.

Jan Nelkens liv hade redan före Zürichresan gått in i en ny dramatisk fas. 1908 offentliggjorde den ryske exilpublicisten Vladimir Burtsev, utifrån vittnesmål av en tidigare polisagent i den revolutionära rörelsen, att tsarens ochrana på ett tidigt stadium hade infiltrerat den politiska underjorden i Ryssland och Polen. Han visade att den ryska terrorns chefsorganisatör Jevno Azef i själva verket hela tiden hade varit betald av ochranan (och därmed själv kunnat bestämma utgången av varje enskilt attentat). Det var ett oerhört avslöjande som bidrog till att styra hela det intellektuella klimatet i Ryssland mot resignation och uppgivenhet. Högt upp på Burtsevs lista över betalda rapportörer stod Stanisław Brzozowski, som inte minst skulle ha framkallat Nelkens båda arresteringar 1904 och 1905. Brzozowski, på grund av sin allt svårare lungsjukdom bosatt i Florens, svor sig fri från alla anklagelser och fick starkt stöd av polska författarkolleger. I februari-mars 1909 höll PPS, i hans egen närvaro, ”rättegång” mot honom i Kraków. I ett glödande försvarstal uppgav han sig vara föremål för en fruktansvärd förtalskampanj. Från Italien erhöll han sympatitelegram från självaste Maksim Gorkij.

Nyckelvittnet var förstås Nelken, i hans dubbla roll av eventuellt förfördelad och professionell människokännare. Egentligen sönderfaller Nelkens vittnesmål i två delar. Å ena sidan sade han sig inte vilja kasta skuld på Brzozowski; han hade inga bevis för dennes dubbelspel. Å andra sidan förklarade han som psykiater att Brzozowski var en extremt nervig personlighet som företedde klara tecken på anormalitet. Brzozowski orkade inte närvara vid en planerad ny processomgång; han drog sig tillbaka till Florens där han dog två år senare, knäckt av sin sjukdom och av de ouppklarade beskyllningarna. Var denne lysande essäist – en av den polska 1900-talslitteraturens mest betydande andar enligt Czesław Miłosz – en simpel tjallare och lögnare? Mycket talar för att det förhöll sig så och att Nelken förstod det. Burtsevs uppgiftslämnare var mycket trovärdig och kände sig helt säker på sin sak. Kort efter 1917 års februarirevolution omnämnde också Petrograds före detta polischef Brzozowski som en av sina bästa agenter i samtal med Burtsev.

Från ”rättegången” i Kraków reste Nelken snart till Burghölzli, där han med psykoanalysens hjälp söka bringa ordning i kluvna personligheters själsliv. Kanske var det också en form av bearbetning av Brzozowski-traumat. När Nelken framträdde på Weimar-kongressen var Brzozowski död sedan några månader, han måste i hög grad ha funnits med i föredragshållarens tankar. Det föreligger en parallell här mellan Nelken och ryska läkare, som liksom Nelken varit politiskt aktiva 1905 och samtidigt med honom engagerat sig i psykoanalysen för att komma till rätta med revolutionsbesvikelsen – både hos sig själva och sina patienter.

Kanske är vi mer skickade än Brzozowskis samtid att döma i ärendet? Vi har sett flerfaldiga exempel på hur angiverier i till exempel Stasis DDR kunde beläggas i de innersta intellektuella kretsarna och hur de utpekade efter avslöjandena desperat sökte bedyra sin oskuld – som om de för ett ögonblick trodde på den själva.

I december 1912 hölls i Kraków den andra polska Neurolog- och psykiaterkongressen med Jan Piltz som värd. Kongressen rymde en hel psykoanalytisk sektion. Här framträdde 18 föredragshållare med längre eller kortare inlägg. Nelken spelade självklart en av huvudrollerna. Han talade om psykoanalysens användning inom psykiatrin och refererade bland annat till ett nytt mindre arbete av sig själv, där han hade dissekerat en schizofren patients språk och sökt finna ett system i det.

De psykoanalytiska framgångarna i Polen hann tyvärr aldrig stabilisera sig eftersom kriget kom emellan. Pionjärerna skingrades för vinden. Nelken blev läkare i österrikiska armén innan han gjorde karriär som rättsläkare i det nya Polen. Insikterna han fått av Freud och Jung fanns där säkert i botten på hans psykiatriska verksamhet men han bearbetade dem inte längre vetenskapligt. Våren 1940 sköts han alltså som polsk officer av NKVD i Katyn.

Recension av

Alicia Stenfors: ”Med järnhand ska vi driva mänskligheten mot lyckan” – Två kvinnoliv i Leningrad 1921-1993

Norlén & Slottner, 2022

Manne Wängborg, ambassadör

Titeln på den här boken är ett citat som tillskrivs den ryske revolutionsledaren Lev Trotskij. Det ödesmättade och politiskt fullständigt inkorrekt slagordet fanns på en skylt vid det blodbesudlade GULAG-lägret på Solovetskij-öarna i Vita havet, norr om Archangelsk.

Bokens författare Alicia Stenfors är ryska. Hon föddes och levde större delen av sitt liv i Sovjetunionen, men hamnade så småningom i Sverige. Boken är en minutiöst detaljrik – för att inte säga urskillningslöst självbespeglade – redogörelse för hennes mors och hennes eget liv. Den tar sin början 1921, efter Sovjetunionens bildande, skildrar Stalins skräckvälde, andra världskrigets fador, i synnerhet Leningrads långvariga och ytterst påfrestande belägring med svält, svåra umbäranden och massdöd, Chrusjtjovs ryckiga samhällsomdaning, stagnationsperioden under Brezjnev, de färglösa efterträdarna Andropov och Tjer-

nenkos kortvariga inhopps på scenen, därefter den visionäre Gorbatsjovs glasnost och perestrojka, som följdes av ekonomins kollaps och Sovjetunionens oväntade upplösning. Boken sträcker sig inte fram till Putins styre, utan slutar i början av 1990-talet.

Bokens lågmälda undertitel ”Två kvinnoliv i Leningrad 1921-1993” är en rättvisande varudeklaration. Första halvan av boken handlar om författarinnans mamma Marina, andra halvan om henne själv. Med en lös koppling till de politiska Sovjet-ledare som passerar revy under 1900-talets lopp är det mest en litania om familjelivets förtretligheter, om maktmissbruk i stort och smått, ett kvinnoperspektiv på överilade äktenskap och ofrånkomliga skilsmässor, på den dagliga kampen för mat på bordet i ett bristsamhälle med tomma butikshyllor.

Boken är mycket konsekvent i sin kritik av kommunistpartiet och det sovjetiska samhällssystemet och formar sig till en dräpande förkastelsedom över Sovjetunionen. Visst kan det ha sin charm att ta del av den korrupta sovjetiska politiken och samhällsutvecklingen i ett underifrånperspektiv, men denna mångordiga redogörelse saknar stilistisk flykt och originalitet så man måste ändå fråga sig för vem boken egentligen är skriven.

Östbulletinen, nr. 1, 2022, årgång 26

ISSN 1654-8698

Utgivare:

Sällskapet för studier av Ryssland, Central-
och Östeuropa samt Centralasien

Redaktör och ansvarig utgivare: Ingmar
Oldberg

Biträdande redaktör: Gunnar Åselius

Östbulletinen utkommer med fyra nummer
per år och kan rekvireras i utskrift från:

ingmar.oldberg@gmail.com, tel. 073-
0617592.

Postadress: Krukmakargatan 46, 11726
Stockholm

Tidigare nummer, innehålls- och
författarregister av Östbulletinen finns
tillgängliga på Sällskapets hemsida:
<http://www.sallskapet.org>